

Miodrag Nedeljković

ZNAČAJ MIKROTOPONIMIJE U ETNOLOŠKOM IZUČAVANJU RAZVITKA
NASELJA

Ne može se reći da je u etnološkoj literaturi toponimija zapostavljena. Upravo je toponimijska gradnja, objavljena u brojnim knjigama Naselja, valjana osnova za dalja izučavanja. Može se samo govoriti o tome da li su sadržaji i svedočanstva što ih nose toponimi dovoljno korišćeni od samih etnologa, koji su ih, u najvećoj meri, i skupili, za rasvetljavanje tokova razvitka naselja, a samim tim i stanovništva, pri čemu toponimi mogu da budu od izvanredne pripomoći, a gdekad i ključ za odgonetku.

Zasnivajući naučno prikupljanje i objavljivanje gradnje o naseljima, Jovan Cvijić je na više mesta, i zarad različitih ciljeva i područja ispitivanja, u svojim, sada već istorijskim, "Uputstvima" nalagao da se vodi računa o nazivima, a po mogućstvu i objašnjenjima koja idu uz njih, istakavši potrebu da se zapišu "imena sviju brda, reka i potoka"¹. Da ovi zahtevi nisu samo usputno postavljeni, vidi se i iz toga što je peti odeljak Cvijićevih Uputstava naslovljen sa "Priče i tumačenja o imenima sela"².

U prvoj knjizi Naselja, iza Cvijićeve uvodne studije o antropogeografskim problemima Balkanskog poluostrva, objavljeni su radovi P. Mrkonjića i S. Tomića, na koje Cvijić ukazuje kao "instruktivne primere"³.

Od tada je prošlo osam decenija. Objavljeni su tomovi u odeljenju Naselja. Nejednake stručnosti i spremne, pa i marljivosti, pisci su davali neujednačene radove, a odeljci o imenima (nazivima) mesta, prirodno i neizbežno, pokazuju još veću neujednačenost, kako u skupljačkoj doslednosti, tako i u pronicanju u njihovo značenje.

Sama, pak, Šumadija, od tada do danas, obradjena je po predeonim celinama u trinaest monografija Naselja. I među ovim monografijama se takodje uočava nejednakost. Ne samo da je u njima ispuštenih toponima, nego ima i neobradjenih, pa čak i nespomenutih (!) naselja, dok, sa druge strane, postoje naselja koja su i po dva ispitivača obradila, uvršćujući ih u granice sasvim različitih predeonih celina koje su izučavali. Nije nam namera da ovde analiziramo monografije objavljene

Miodrag Nedeljković

u odeljenju Naselja, a još manje da ih kritikujemo, jer su one, i pored sve neujednačenosti, izuzetno dragocen, nezaobilazan, a u mnogo kojem pogledu i nezamenljiv izvor, sa značenjem i ulogom koji se moraju istaći. Pored toga, uz današnja znanja, kao i postignuća drugih, etnologiji pomoćnih nauka i disciplina, pre svega lingvistike, toponimike i onomastike, kao i istorijske gradje što svojevremeno nije mogla biti dostupna, bilo bi preterano i nepravedno zahtevati da knjige Naselja budu konačna reč u etnološkom izučavanju.

Potrebno je iznova prikupljati toponimijsku gradju na terenu, jer se u ovom veku toliko burnih promena desilo da to nije moglo proći a da ne ostane traga u nazivima. Pri tome, razumljivo, moći će i deo svojevremeno ispuštenih toponima da se zapiše, što će samo da upotpuni budući toponimijski atlas. Naše razmatranje samo delimično skreće i na taj pravac. Više ćemo se, međjutim, okrenuti rasvetljavanju poruka koje nam pomažu da na samom terenu rekonstruišemo zbivanja i prisustvo činjenica o kojima toponimi svedoče.

Ovde ćemo, na osnovu naknadnog obilaska terena, prikupljanja i ispitivanja toponimskih podataka, obratiti pažnju na nekolike nazive u okolini Topole (Gornja ili Kragujevačka Jasenica), nastojeći da se u etnološkom proučavanju pomognemo doznakama koje pružaju toponimi kao nosioci i čuvari etničkih, jezičkih, kulturnih, privrednih i materijalnih sadržaja. To ćemo učiniti na primeru naziva za reke i potoke - Jasenica, Kubršnica, Sumorina, Moravica, i Kamenica, izvor - Martenovac, sela - Žabare, Zagorica i Šatornja, zaseoke - Bor i Čalane, brdo - Kalipolje, delove u ataru - Rupnik, Urvine i Seča, - zemljišta - Jasenjak, Drenje i Boriša njive i puteve - Ratarski put i Beogradski drum, a u izlaganju ćemo se, uglavnom pridržavati hronološkog reda.

U središnjem delu Srbije, kako ističe M. Bogdanović,⁴ od 5500. do 1200. godine pre naše ere, kao i u vreme dolaska Rimljana i u razdoblju formiranja srpske srednjovekovne države, život ljudske zajednice je imao vrlo razudjene tokove, o čemu svedoče i 184 lokaliteta, registrovana na ovom tlu, od paleolita do srednjeg veka.

I na tako malenom prostoru, kao što je posmatrana okolina Topole, koji seže desetak kilometara oko ovog gradića, postoje brojne arheološke potvrde i nalazišta, od pećine Risovače kao najstarije, koja pouzdano pripada srednjem paleolitu,⁵ do onih iz antičkog perioda, svrstanih u starčevačku i vinčansku grupu,⁶ gde spadaju nalazišta u Banji, Lipovcu, Višči i Topoli.

Značaj mikrotopolimije ES+EDS IV(1982), 301(497.11)

Prirodno je da su ova svedočanstva o davnom prisustvu ljudi na ovom tlu morala da ostave traga i u onomastici, jer, kako ukazuje M. Pešikan, "na toponimu znaju ostajati tragovi", pri čemu su, u našim prostorima, gde su se etničko-jezičke prilike smenjivale, posebne komplikacije: "toponimi su često potekli iz jezika koje ne znamo, a do nas su doprli tek preko posrednika, pri čemu je u dosta slučajeva teško utvrditi ko je bio posrednik: Grci, Arbanasi, Kelti ili različite grupe Romana".⁷

Toponimi, kao što se često možemo uveriti, čuvaju dokaze i veće starine nego što bismo mogli i da pretpostavimo. I ne samo što čuvaju starinu, nego pružaju i obaveštenja o stanovništvu čije su svedočanstvo.

Od predočenih toponima je najzagonetniji, i zasad nerešen, naziv reke Kubršnice. Dotičući se naziva ove reke, vodeći naš onomastičar, Velimir Mihajlović, kaže da se jedino sa popuzdanošću može tvrditi da koren njenog imena pripada predslovenskoj eposi.⁸ A nad Kubršnicom se ogledao najstariji čovek primećen na ovom području, onaj iz srednjeg paleolitika, koji je živio u pećini na Risovači, ispod koje, desetak metara niže, teče ova reka. I koja je za njega, neizbežno, bila i izvor vode, i lovište, i put.

I još po nečemu Kubršnica predstavlja retkost. Po pravilu, sve naše velike reke imaju neslovenska imena, dok smo manjima mi kumovali. Kubršnica je jedna od najmanjih reka koje su zadržale neslovenski naziv. Ali - čiji, iz kojeg jezika, i kakvog značenja? Ovde nije od pomoći ni pretpostavka da bi to mogao biti keltski jezik, iako su Kelti dali imena mnogim našim rekama, što potvrđuju istovetna imena reka u našoj zemlji i Velikoj Britaniji.⁹

Ali se zato, sa dosta osnovom, može tvrditi da naziv sela Žabara dugujemo Keltima, pogotovu što je konstatovano da je u dolini Velike Morave, kada ih je vodila invazija, keltsko stanovništvo živelo u većem broju.¹⁰

Vrlo je značajno da se u jednom od najstarijih pisanih pomena, u beratu sa uputstvima za popis vlaha u Smederevskom sandžaku iz godine 1489-1491.¹¹ selo Žabare pominje kao antonim: Stari Žabar (Eski Žabar). Da li to znači da su postojali i Novi Žabari? I danas, prema Zagorici i Junkovcu, postoji u selu Žabaru kraj koji se zove Malo Žabare (nasuprot Velikom ili Starom?), takodje kao antonim. U njemu je, sada, svega šest kuća Jankovića i Ivića, i priča se da je tu,

Miodrag Nedeljković

davno, bilo staro Žabare. Međutim, Selište u Žabaru je u sasvim drugom kraju sela. Na prvi pogled, to samo govori da je Žabare imalo najmanje tri osnutka u tri različita vremena. Ova činjenica je uočljiva još u XV veku, jer se Žabare navodi kao sedište nahije, župno mesto sa paradjurom, i pri tome se naziva Stari. Kolika je njegova starina, i u kojem je delu sadašnjeg Žabara zasnovano naselje? S obzirom na konfiguraciju, pogodnost tla i prirodne uslove, shvatljivo je da se u Žabaru naselje začne i na više mesta. A prvi put, najkasnije, u vreme Kelta.

U prvi tren može da zbuni to što u našoj zemlji nazivi 43 naselja počinju sa osnovom žab-, i što je njihov razmeštaj takav da se ona nalaze u svim našim republikama i pokrajinama.¹² Međutim, pažljivijim posmatranjem njihovog položaja, može se uočiti da se ova mesta uglavnom nalaze na području keltske invazije.

Keltski tip^{+gab} M. Pavlović otkriva u toponimu Žapsko, u okolini Vranja.¹³ Po istom autoru, ovaj tip, posle romanske palatalizacije, glasi: +žab.¹⁴ Uopšte, po njemu, baza tipa +žab, +žeb, +žep predstavlja oronimske apelative sa značenjem "stenovito brdo, kamenjar". Ovome ide u prilog i opis grada Žabljaka na Skadarskom jezeru, kako ga daje R. Kovijanić: "podignut na kamenom brdu (130 m), na južnoj strani Gornjeg blata."¹⁵ Toponim Žabice, u okolini Gospića,¹⁶ dakle u ličkom kamenjaru, gramatički se razlikuje jedino u pogledu množine od Žabice u okolini Janjeva. Žabica je klisurica, koju žovu "vratnice Janjeva."¹⁷ I u njenom imenu se takodje nalazi osnova +gab (žab). Na ruskom severozapadu ima jezero Žabero i rečica Žabrovka, a njihov naziv se izvodi iz litavskog žebrius što znači "šaren", ili, sa više ubedljivosti, iz apelativa tipa beloruskog žaber,¹⁸ dakle - fitonim, a nikako zoonim ("žaba").

U prilog keltskoj osnovi u nazivu Žabara govori i sufiks -are ili -ari (Žabare, Žabari). Ovaj latinski sufiks (arius), kako primećuje O. Frank,¹⁹ u Južnih Slovena se rano odomaćio, kao uostalom i u svim zemljama rimske imperije, ali, po istom autoru, Žabari se nikako ne uklapaju u šemu mesta sa nazivima sufiksalne tvorbe -are, -ari (poput Kopljare, Strelare, Ratare, Sedlare, Orizari, Mečkari, Djerekare, itd.).

Ostaje da se odgonetne, na samom terenu, gde su se tačno nalazili stari Žabari, jer - sudeći po keltskoj osnovi i latinskom nastavku - u dolini Jasenice, koja je tomesto često plavila, svakako

Značaj mikrotopolimije ES-EDS IV(1982), 301(497.11)

ne. Možda u pobrđju put Zagoričkog visa, ili na nekom brdu ponađ same Jaseñice, ili dalje, u današnjem Goroviču. Ovoj poslednjoj pretpostavci ide u prilog položaj crkve koja je u Goroviču, a koja se 1735. godine zove žabarskom.²⁰

Keltska osnova u nazivu sela Žabare, u značenju "stenovito brdo, kamenjar", čini se utoliko prihvatljivijom, ukoliko se zna da u istom selu postoje još dva toponima koji sećaju na Kelte.

Jedan deo u žabarskom Selištu se zove Martenovac, a Drobnjaković je zabeležio izvor Martenovac u Goroviču.²¹ U najmanju ruku, čudno je da u toponimu Martenovac možemo prepoznati galsku osnovu antroponima (Marten), a ne, kako je u našim krajevima odomaćeno: Martin. U francuskoj toponimiji su česta nazvanja mesta sa ovom galoromanskom osnovom - Marten (Martin).²²

Čudjenje prestaje ako obratimo pažnju na naziv brda povrh Žabara - Kalipolje, koje je tromedja sela Žabara, Topole i Zagorice. Kalipolje nije nikakvo "polje", nego brdski vrh. Kao reljefna tačka koja dominira okolinom, idealna je za vojno utvrđenje. Pored Kalipolja, penjući se Zagoričkim visom, vodio je stari srednjovekovni drum. Ilustracije radi, dva putnika, jedan iz 1783, J.P. Miteser,²³ koji se ovim putem kretao od Beograda ka Kragujevcu, i drugi, F. Kanic, koji se sto godina kasnije kretao iz suprotnog smera, od Kragujevca ka Beogradu, ističu u svojim zapisima pogled koji im se, upravo na ovoj uzvišici, veličanstveno otvarao na okolinu. "Drum Kragujevac-Beograd, koji vodi preko uzvišica desnom obalom Kubršnice, nudi iznenadjujući pogled u daljinu u svim pravcima", beleži Kanic.²⁴ Ovakva reljefna tačka nije, po prirodi stvari, mogla da ostane nezapažena od tako velikih ratnika i osvajača kao što su bili Kelte. Galipolj, u našim starim rukopisima nazivan Kalipolj,²⁵ na grčkom znači: Grad Kelta. I na više mesta u Srbiji se susreće toponim Kalipolje. Najbliži ovom kod Žabara je Kalipolje u Gornjim Jarušicama,²⁶ dakle ka području glavnog pravca keltske invazije.

Zanimljivo je da se od juga do severa, od zapadnoarapskih obala Mediterana do Baltika, nailazi na gotovo isti naziv za tvrđjavu - arapski: qala i litvanski: gala.²⁷

Razložno je pretpostaviti da je na Kalipolju bio polis, utvrđjeni grad, kako zbog pogodnosti reljefne tačke, tako i po samom nazivu. I to polis koji je označavan imenom Kelta od strane kasnijih kolonizatora ovih krajeva, koji su nam preneli podatak o keltima.

Sticaj triju podataka, sadržanih u toponimima, na tako malenom prostoru kao što je atar jednog jedinog sela: Žabare - Martenovac - Kalipolje, učvršćuje uverenje da se keltsko-galski osnov ovih naziva ne može olako odbaciti.²⁸

Na mestu gde se nalazi selo Šatornja, po narodnom pričanju, zabeleli su se jednog jutra čadorovi (šatori), jer se car Lazar tu slegao sa vojskom. Međutim, šta sa tolikim toponimima čiju osnovu čini "šator": Šatorina i Šatorka u Lici,²⁹ u Hrvatskoj, kod Gline, čak selo istog imena - Šatornja,³⁰ Ležeći na reci Jasenici, Šatornja kod Topole ima niže, niz tu istu reku, kod Smederevske Palanke, bliznakinja kojoj su samo dva slova permntovana: zaselak Šatronja.

Termin "šatornja" blizak je madjarskoj reči "csatorna", što znači: kanal, prokop.³¹ U severnoj Bačkoj gde žive izmešani Srbi i Madjari, u toponimijskom fondu se javljaju zajednička geografska imena, pa tako dvojno i: csatorna - kanal.³² Madjarsko "čatorna", kao i naše "čatrnja", "bistijerna", "gustirna" ili "šterna" - ovu poslednju, karakterističnu za krašku oblast, Skok je našao i u Skopskoj kotlini³³ - samo su posudjenice iz balkanskog latinитета, nastale od latinskog cisterna, što prepoznajemo i u toponimu Častrno, starom naselju koje se danas nalazi u ataru sela Draževca u Šumadijskoj Kolubari.

Dakle, ime Šatornje, sa osnovom iz balkanskog latinитета, lastalo je usled kanala, jaza ili prokopa, koji je, davno, morao biti negde uz Jasenicu, uz koju leži ovo selo.

Uz reke Jasenicu, Kubršnicu i Kamenicu, koje teku oko Topole, veći potoci su Moravica, Kamenica i Sumorina.

Jasenica je hidronim koji se javlja na području svih slovenskih jezika.³⁴ Dok su Kamenica i Moravica, kako je utvrdio Skok,³⁵ hidronimi koji se sreću u svim našim krajevima, a Morava i Kamenica "zažuborile" i na Braču,³⁶ dotle je Sumorina vrlo redak naziv. Postanje imena reke Sumorine, kao i naziv sela Sumorovca u Gruži, treba vezati za raseljeno pleme Mataruga. Sumor je mararuško muško ime. Tako se zvao kralj Mataruga, koji je, prema legendi, poginuo u Pivi.³⁷

Da li su razvejane Mataruge našle прибежиште u ovom delu Šumadije? Neki podaci, pored imena Sumor, to potvrđuju. Linija Mataruška banja - selo Sumorovac - potok Sumorina otkriva krak stalne selidbene struje koja je išla iz dinarskih krajeva u nisku Šumadiju, pa su se ovom trasom, prirodno, i Mataruge kretale. U bližem susedstvu

sela Zagorice, gde se Sumorina uliva u Kubršnicu, nalazi se selo Velika Krsna, koja se u turskom popisu od godine 1560. pominje i sa drugim imenom "Donje Španje".³⁸ U čibučkom teferu od godine 1823.³⁹ pominje se domaćin u Zagorici sa prezimeom Mataroga. Uz ime Sumor, kao izrazito mataruško, bilo bi nemoguće da se na ovako malom prostoru nalaze tragovi Španja i Mataruga, a da to nema osnovu u stvarnom prisustvu ovih izgnanika iz dinarskih krajeva, pa se u stanovništvu može pretpostaviti i nit etničkog kontinuiteta iz antike, kao nesumnjivog sastojka.

Jedan od krajeva sela Žabara naziva se Čalane. Meštani ne znaju otkuda ime dela sela u kojem žive. Čalane su dobili naziv po turskoj reči "čalan", koja znači "sat koji iskucava svakog sata, svakog pola sata".⁴⁰ Čalane se nalaze u središnjem delu Žabara, koje je, kao što smo videli, u XV veku zabeleženo kao nahijsko sedište i župno mesto. U Čalanu, koda je vodio srednjovekovni Beogradski drum, nije teško pretpostaviti da je postojala nekakva sahat-kula. Ko zna kada je sa ove kule sat prestao da otkucava vreme, tek - u Žabaru je ostao toponim kao spomen na vladavinu kojoj su dani davno izbrojani.

Na tromeđi sela Banje, Topole i Krčevca, uz reku Kubršnicu, nalazi se potes Rupnik. Tu su livade i njive ovih sela. Po narodnoj etimologiji, Rupnik je dobio ime otuda što se nalazi u nizini, kao u rupi. Medju terminima koje S. Georgijević navodi kao odraze življenja našeg naroda pod zemljom i u zemlji nalaze se: rupe, rupje, ruplje, rupljani, rupina, rupjaga, rupaga, rupčaga,⁴¹ ali ne i "rupnik".

Kroz Rupnik je za vreme Despotovine vodio put Beograd-Rudnik. U ovom delu trase on je išao linijom Stojnik-Kopljare-Rupnik+Topola i zbijao dolinom Kanenice na Meterize. Topola i Lipovac imaju rude gvoždja, otkrivene još za Rimljana. Toponim Rupnik treba vezati za rudarstvo, pogotovu što, kako ističe M. Pavlović, u našim spomenicima srednjeg veka nemamo drugih naših naziva za rudare osim - rupnik.⁴² Usled ukrštanja druma i reke, kao neophodnih pretpostavki, ovde vrlo razložno stoji pretpostavka da je Rupnik bio mesto rudarske naseobine, na sredokraći izmedju rudokopa u topolskom zaseoku Bor i Lipovcu koji su tek koji kilometar od njega udaljeni. I danas su u topolskom zaseoku Bor, u potesu zvanom Strana, sačuvani toponimi Sedma numera i Štreka. Sedma numera je napuštena rudarska vertikalna jama, a Štreka je otvor kojim je do podnožja Sedme numere, nesumnjivo, vodila rudarska pruga. Sama reč "štreka" je, očito, nemačka (Streke, f = put, pruga), a Skok⁴³ je dovodi u vezu sa nemačkim der Streifen = uska traka, pruga. Ovome ide u prilog i ovaj navod iz Jirečeka: "Još i

danas zove se izvorski potok Laba, više Belasice, Rupnička reka, tj. reka rudara; a jedan stari napušteni put, južno za Trepču, Rupnički put".⁴⁴ U Rupniku se u Kubršnicu, s desne strane, uliva potok Rupnik, upisan pod tim nazivom i u vojnoj karti 1893,⁴⁵ što potkrepljuje stav koji smo izneli.

Selo Zagorica, kako danas pričaju njegovi žitelji, dobilo je ime u vreme Karadjordjevo, pred ustanak. Ovome ide u prilog i pričanje Gaje Pantelića o tome kako je naseljena Zagorica uoči prvog srpskog ustanka.⁴⁶ Međutim, selo je pod ovim imenom znatno starije. Prvi pisani pomen sela Zagorice je u turskom popisu iz 1476. godine. Zapisano je uz Žabare, u timaru Kizil Murada.⁴⁷ Pod istim imenom je uvedeno i u austrijskom okupacionom popisu 1718. godine,⁴⁸ kao zapustelo. Posmatrajući ojkonom Zagorica, kao dvoosnovni toponim,⁴⁹ pouzdano se može reći samo ono što je V.A. Žučkevič naveo kao zakonitost: da su sela sa prefiksom za- "obično mladja od susednih sela iz kojih su se ona videla".⁵⁰ Na primeru Zagorice, polazeći od reljefnog smeštaja i položaja prema okolini, ovaj prefiks (za-) u njenom imenu ima opravdanje. Mi ga možemo vezati za najstarije susedno selo, Žabare - odakle je ime Zagorici i odredjeno, očigledno - vrlo, vrlo davno.

Imenovanje Zagorice sa stajališta Žabara, jer je iz njega gledano Zagorica selo "za gorom" (iza brda), svedoči o ranom slovenskom sloju u oba sela.

Jedan deo zagoričkog atara zove se Urvina. Značenje ove reči u svim slovenskim jezicima je isto: nagao nagib, nizbrdica, a sam toponim je karakterističan za istočni deo južnoslovenskih jezika.⁵¹ Ovaj deo, verovatno imenovan pre Turaka, kao i naziv za deo atara u Žabaru Seča (po Skoku: "dio šume gdje se sijeku stabla"⁵² - toponim potvrđen u staroslovenskom jeziku), predstavlja nesumnjivi trag ranog slovenskog prisustva u ovim predelima.

U Krčevcu, s leve obale Kubršnice, gde je nadilazi Badžakova čuprija, nalazi se zemljište zvano Jasenjak. Danas su tu kupušnjaci, bašte, livade i njive meštana, a da tu gotovo ni jednog jasea više nema. Učiteljujući u Topoli školske 1851/52. godine Milan Dj. Milićević ovako opisuje jedno naročito zanimanje kneza Aleksandra Karadjordjevića: "U mestu Krčevcu... na desnoj strani od reke Kamenice i Kubršnice, pod samim selom, bio mu je lep zabran, kao četka gust. Sve je to njegovo imanje bilo zagrađeno u prošće i popleteno jakim jasenovim prućem. Pri svemu tome, ja mislim da je on na to imanje

Značaj mikrotoponimije ES-EDS IV(1982), 301(497,11)

više trošio nego što je od njega primao.⁵³ Od tog kneževog jasenjaka je ostao samo - toponim.

Isto je i sa toponimom Drenje, takodje u Krčevcu. U potesu Njivetine, u delu od Karadjordjevića česme (podignute 1858), gde je bilo Karadjordjevo trlo, do ostatka Ivanekića zabrana, prostiru se plodne oranice. Stariji meštani taj deo nazivaju Drenje. I upravo je tu bilo Drenje u koje se Karadjordje sklonio jednom od turske potere - kako navodi Gaja Pantelić: "A Djordje je bio u Drenju (gde mu je podrum)..."⁵⁴ Popot Drenja u Krčevcu, postoji Drenovica u Zagorici a da ni na njoj ni jednog dreva nema, nego su to sada takodje njive. Nazivi zemljišta, izvedeni na fitonimskoj osnovi, kriju u sebi podatke o predjašnjem licu zemlje, kao i o vremenu i kulturi žitelja koji su im dali ime.⁵⁵ U njima se za razvitak naselja mogu sadržati dragocena obaveštenja.

No, prema fitonimima treba biti obazriv. Ne zato što biljke brže nestaju sa lica zemlje. Za cvo je uputan naziv topolskog zaseoka Bor. Narodna etimologija se vezuje za nejasno i neubedljivo predanje da je tu nekad bio iznikao ogroman bor. Čak je u to, iako u selu nijednog bora nema, niti tu raste, lako poverovati, pogotovu što se Bor nalazi izmedju Topole i Lipovca. Čini se prihvatljivim: topola - bor - lipa. Eliminišući fitonim bor (*pinus silvestris*) kao osnovu za sadašnji grad Bor u istočnoj Srbiji i Bor kod Ivangrada, V. Mihajlović utvrđuje da oba predstavljaju geografski termin bor u značenju brdo ili uzvišeno mesto, a ne borovo drvo na brdu.⁵⁶ Koristeći se paralelizmom ovog geografskog termina u nekim ruskim dijalektima, Mihajlović ustanovljuje da su Bor u istočnoj Srbiji i Bor kod Ivangrada "osnovani na geografskoj konfiguraciji koja upućuje na značenje bor = brdo. Po Dalju, bor znači isto što i bora.⁵⁷ Ovde ide i naše: nabor, naborati. Zasiurno, Boru u istočnoj Srbiji i onom kod Ivangrada možemo dodati i treći Bor, zase-lak Topole. Ovo tim pre što se topolski zaselak Bor nalazi na brdu spram Oplenca. A u samom Boru je zapis, ranije sredselo, gde se Borani okupljaju na litije, na uzvišici koja se zove Brdo. Topola, Bor i Lipovac se u našim srednjovekovnim spomenicima ne spominju. Ali se zato spominje selo Strmovo,⁵⁸ zapisano kao Stromovo, u Ostrvičkoj vlasti, koje je 14. oktobra 1458. godine potvrdio kralj Stevan Tomaš velikom logotetu Stevanu Ratkoviću. Isto selo se pominje i u prvom turskom okupacionom popisu u nahiji Sivridže Hisar (Rudnik) godine 1476, kao i 1560,⁵⁹ a u austrijskom popisu 1718. godine kao nenastanjeno u Kragu-

jevačkom distriktu.⁶⁰ Strmovo je danas brdo, na kojem su njive i vinogradi meštana sela Topole, Lipovca i Banje. Brdo Strmovo je podeljeno kao celija ovim selima 1838. godine,⁶¹ što je bilo konačno razvlačenje atara nekadašnjeg naselja Strmova. Nije teško zaključiti da je zaselak Bor - koji uostalom ima i odvojene svoje litije od drugih zaselaka Topole, Ljubesela, Mitrovčića i Vaganca - nastao pomeštanjem, zasad iz nepoznatih razloga, srednjovekovnog sela Strmova sa jednog brda na drugo.

U ataru krčevačkom zvanom Djermina postoje njive koje se zovu Borića njive. Pripadaju Mañojlovićima, a da ni Mañojlovići ni ostali suseljani ne znaju ko su bili Borići. Poslednji pomen Borića nalazi se u knjigama venčanih u Topoli: 6. februara 1865. godine se Radovan Borić oženio Marijom, kćerju poč. Mijaila Mañojlovića.⁶² Pre toga se pominju sve od aračkog tefera iz godine 1832, u kojem se vodi zasebno domaćinstvo njihovog rodočaelnika Bore Arsenijevića. Borići su rod sa Petro-nijevićima i Ivovićima i sada se nalaze u selu Markovcu kod Mladenova, kamo su se, znači, svojevremeno, posle 1865. godine, odselili. Topolim Borića njive čuva podatak na njihovo prisustvo od 1809. godine, kada su se braća Petro-nije, Ivo i Bora Arsenijevići doselili od Sjenice u Topolu, gde su potomci prve dvojice i danas ostali, a trećega se odselili posle 1865.

I sam saobraćaj je podložan promenama, kako u pogledu sredstava i vrste, tako i pravaca, pa ukoliko se nema tačan uvod u istorijski okvir na terenu može nastati zabuna.

Put između sela Žabara i Zagorice meštani obaju sela zovu Ratarski put, jer ovaj put vodi za selo Ratare. Kada je 1824. godine ustanovljen sinor žabarski, kao medja atara pominje se Ratarski put do Careve glavice.⁶³ Od tada do danas medja Žabara i Zagorice nije pomerana, niti je Ratarski put menjao trasu i pravac. Medjutim, Beogradski drum je izmenio i trasu i pravac. U XVIII i XIX veku Beogradski drum je išao desnom obalom Kubršnice preko Zagoričkog visa. A od 1882. godine, kada je prosečen put preko Krčevca, on vodi levom obalom Kubršnice, pa je od tada ovaj deo puta preuzeo naziv Beogradski drum (ovom trasom ide međunarodni put Beograd-Topola-Kragujevac danas). Na vojnoj karti iz 1893. godine ova promena nije uнета, i na njoj se lepo vidi samo stara trasa Beogradskog drumu, put Zagoričkog visa.⁶⁴

Stari Beogradski drum je posle 1882. godine izgubio na značaju, pretvorivši se vremenom u običan seoski put. Krak Beogradskog drumu nekadašnjeg, koji iz njihovog sela vodi do nove trase međunarodnog

Značaj mikrotoponimije ES-EDS IV(1982), 301(497.11)

puta Beograd-Topola-Kragujevac, Zagoričani zovu Put za Vićiju (potes nazvan prema potoku gde su im imanja prema Belosavcima i Krčevcu), a krak koji vodi ka Žabarima i selu Topoli zovu Put za Kalipolje.

U tapiji sela Krčevca, koju je knez Miloš potvrdio 31. decembra 1838. godine, stoji da atar ovog sela polazi od Beogradskog drumu, uz Vićiju (potok).⁶⁵ Ovaj deo starog Beogradskog drumu, koji Zagoričani zovu Put za Vićiju, Krčevčani zovu - Zagorički put.

Da bi se dobila što potpunija i verodostojnija slika svega što se odigravalo na terenu, a što je u većoj ili manjoj meri podložno promenama, mora se, pogotovu ako se prati razvitak naselja, povesti striktna pažnja o toponimima kao pouzdanim svedočanstvima zbovanja i promena. Čak i na tako malenom prostoru kao što su atari sela Topole, Bañje, Lipovca, Krčevca, Žabara i Zagorice (uz Šatornju) mogu se pomoću toponima videti slojevi koji govore o keltskom, rimskom, grčkom, roman-skom, ranijem slovenskom i turskom obitavanju na ovom tlu.

Kada bi se ovakva ispitivanja obavila u širim razmerama, dobili bismo celovit raspored i učestalost ovih tragova. Tom poslu etnolozi mogu, možda najpotpunije, da doprinesu.

Napomeno:

- 1 J. Cvijić: Antropogeografski problemi Balkanskog poluostrva, Naselja, knj. I, Beograd 1902, XIII.
- 2 Isto, XVII.
- 3 Isto, VIII.
- 4 M. Bogdanović: Stare kulture na tlu centralne Srbije, Narodni muzej, Kragujevac 1981, 9.
- 5 B. Gavela: Praistorijska arheologija, Beograd 1956, 54.
- 6 M. Garašanin i D. Garašanin: Arheološka nalazišta u Srbiji, Beograd 1951, 50.
- 7 M. Pešikan: Toponomastička etimologija i istorijska ubifikacija, Treći program, proleće 1971, Beograd, 440.
- 8 V. Mihajlović: Nezamenljivo svedočanstvo reči, intervju "Rad", br. 52, 30.XII 1977, 23.
- 9 D. Dukić: O poreklu i značenju nekih naziva u Jugoslaviji, Zemlja i ljudi, sv. 24, Beograd 1974, 89-94.
- 10 F. Papazoglu: Srednjobalkanska plemena u predrimsko doba, ANUBIH, Djela, knj. XXX, Sarajevo 1969, 298.

Miodrag Nedeljković

- 11 D. Bojanić: Turski zakoni i zakonski propisi iz XV i XVI veka za smederevsku, kruševačku i vidinšku oblast, Beograd 1974, 93.
- 12 Imenik naseljenih mesta u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji. Stanje 1. januara 1951. godine, Beograd 1951, 682-683.
- 13 M. Pavlović: Toponimija okoline Vranja, Vranjski glasnik, knj. IV, Vranje 1968, 325.
- 14 M. Pavlović: Onomastica illyrica, Onomastica jugoslavica, br. 1, Ljubljana 1969, 37.
- 15 R. Kovijanić: Pomeni crnogorskih plemena u kotorskim spomenicima (XIV-XVI vijek), knj. II, Titograd, 1974, 48.
- 16 M. Grujić: Topografski rječnik gospićkoga kotara, ZbHŽO, knj. XXII, Zagreb 1917, 255.
- 17 M. Pavlović: Govor Janjeva, međjudijalekatski i miksoglotski procesi, Matica srpska, Novi Sad 1970, 27.
- 18 R. A. Arseva: Slavenske, baltiske i finno-ugorske elemente v toponimii ruskogo severo-zapada (u knjizi Perspektiv razviti slavnsko onomastiki, Moskva, 1980, 252.
- 19 Otto Franck: Studien zur serbokroatischen Ortsnamenkunde, Leipzig, 1932, 202.
- 20 Dim. Ruvarac: Mitropolija beogradska oko 1735, Spomenik XLIII, Beograd 1905, 169.
- 21 B.M. Drobnyaković: Jasenica, Naselje, knj. 13, Beograd 1923, 299.
- 22 A. Dauzat: La toponymie française, Paris 1946, 278.
- 23 D. Pantelić: Vojno-geografski opisi Srbije pred Kočinu krajinu od 1783. i 1784, Spomenik, knj. LXXXII, Beograd 1936, 68.
- 24 F. Kanic: Od Čuprije preko Kragujevca za Beograd, Koraci, br. 3-4, Kragujevac 1981, 257.
- 25 Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, JAZU, Zagreb, knj. III, str. 96. i knj. IV, s.v. Kalipolj.
- 26 T. Radivojević: Naselja u Lepenici, Naselja, knj. 27, Beograd 1930, 115.
- 27 A. Dauzat: La toponymie française, Paris 1946, 98.
- 28 Osećam obavezu da ovde iznesem upozorenje koje mi je u prepisci dao V. Mihajlović, čije mišljenje u ovim pitanjima smatram najmerodavnijim. Naime, Mihajlović me je upozorio na zamke i opasnosti pomodnosti da se u neobičnim toponimima traže slojevi i kulture koji se, nekad i po svaku cenu, teže proglasiti neslovenskim.

- 29 R.M. Grujić, nav. delo, 237.
- 30 Imenik naseljenih mesta, 583.
- 31 L. Hadrovics: Magyar-szerbohorvát szótár, Budapest 1979, s.v. csatorna.
- 32 O. Pečavič: Geografska imena u severnoj Bačkoj, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, knj. XI/2, Novi Sad 1968, 590.
- 33 P. Skok: Iz toponomastike južne Srbije, II Skopska kotlina, Glasnik Skopskog naučnog društva, knj. XV-XVI, Skoplje 1936, 107.
- 34 I. Duridanov: žnoslav nskite rečni nazvani i t hnoto značenje za slav nski toponimičen atlas, Slav nska filologija, tom III, Sofi, 1963, 187.
- 35 P. Skok: Toponomastika Vojvodine, zbMC, 1951, 64.
- 36 P. Šimunović: Toponimija otoka Brača, Supetar 1972, 216.
- 37 Dj. Petrović: Mataruge u kasnom srednjem veku, Glasnik cetinjskih muzeja, knj. X, Cetinje 1977, 112.
- 38 D. Bojanić: Defter 316, od godine 1560 (prevod u rukopisu).
- 39 Arhiv Srbije, MF-ZT, inv. broj 273, teftter čibučki.
- 40 A. Škaljić: Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku, Sarajevo 1979, s.v. član.
- 41 S. Georgijević: Leksički odrazi življenja našeg naroda pod zemljom i u zemlji, Niški zbornik, br. 3, Niš, 1977, 122.
- 42 M. Pavlović: Tragovi rudara Sasa u srpskohrvatskom jeziku, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, knj. V, Novi Sad 1960, 111.
- 43 P. Skok: Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, I-IV, Zagreb 1971-1973, knj. III, 345.
- 44 K. Jireček: Istorija Srba, preveo i dopunio J. Radošić, druga knjiga, Beograd 1952, 175.
- 45 Djeđereralštarna karta Kraljevine Srbije, 1893, Razmera 1:75000, list D4, Aranđelovac.
- 46 Kazivanja o srpskom ustanku 1804, priredila Dragana Samardžić, SKZ, Beograd 1980, 142.
- 47 Defter 16, od godine 1476 (prevod D. Bojanić, rukopis).
- 48 D. Pantelić: Popis pograničnih nahija Srbije posle Požarevačkog mira, Spomenik, knj. XCVI, Beograd 1948, 25.
- 49 M. Kiršova: Nomična loci (mesna imena) u savremenom srpskohrvatskom jeziku, Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku, XXIII, Novi Sad, 1980, 132.
- 50 V.A. Žučkevič: Obša toponimika, Mińsk 1980, 57.

Miodrag Nedeljković

- 51 L.V. Kurkina: Nazvani gornogo rel efa (na materiale žnoslav nskih z kov), timologi , Moskva 1977, 45.
- 52 P. Skok: Etimologijski rječnik, tom III, 249.
- 53 M. Dj. Milićević: Uspomene 1831-1855, Beograd 1952, 143.
- 54 I. Stojanović: Pokušenije protiv života Karadjordjeva u vreme daija, Glasnik Društva srbske slovesnosti, sv. II, Beograd 1849, 248.
- 55 D. Rogić: Imena obradivog zemljišta otkrivaju uvjete materijalnog života i osnovne životne interese poljoprivrednog stanovništva, Zbornik za društvene nauke, br. 36, Novi Sad 1963, 63.
- 56 V. Mihajlović: Iz topomastike Srbije (Čajetina, Semegnjevo, Bor), Zbornik za lingvistiku i filologiju, XIV/I, Novi Sad 1971, 263.
- 57 Vl. Dal : Tolkov slovar , S. Peterburg , 1880, 114.
- 58 M. Al. Purković: Popis sela u srednjovekovnoj Srbiji, Skoplje 1940, 145.
- 59 D. Bojanić, nav. rukopis.
- 60 D. Pantelić, Popis, 25.
- 61 Arhiv Srbije, KK XV, inv. br. 2208.
- 62 Istorijski arhiv Šumadije, Topola, knjige venčanih, II, od 1857-1870, r. br. inv. 76.
- 63 R. Marković: Kragujevačka nahija 1815-1839, sveska I, Beograd 1954, 321.
- 64 Djeđereralštabna karta Kraljevine Srbije, 1893, list D4, Aranđjelovac.
- 65 Arhiv Srbije, KK XV, inv. br. 2208.